

bütteli ún. Tolhopff-corvina Johannes Tolhopff, 1480–1481 között Mátyás udvari csillagásznak *Stellarium* című művét és a hozzá kapcsolódó táblázatok, magyarázatokat tartalmazza. Maga a stellarium, más néven *equatorium* elterjedt, a ptolemaioszi modellre alkalmazott csillagászati eszköz volt a középkor folyamán, amelynek segítségével a bolygók helyzetét lehetett meghatározni. Zsoldos Endre (csillagász, tudománytörténész, az MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont tudományos főmunkatársa) tanulmánya az első részletes és szakavatott írás, amely a Tolhopff-corvina tartalmát, felhasználhatóságát, párhuzamát és forrásait elemzi.

Hogy minél teljesebb legyen a Tolhopff-corvináról szereshető tudásunk, Mikó Árpád (művészettörténész, az MTA BTK Művészet-történeti Intézetének tudományos főmunkatársa) a corvina illuminációjának részletes elemzésével és párhuzamainak feltárásával a budai könyvfestőműhely stílusirányzatairól, miniatúráiról és feladataikról ad átfogó képet.

Mátyás király könyvtárának széthullása óta századról századra változott a corvinák száma és a *corvina* kifejezés meghatározása. Hogy mit értettek rajta, mely kódexek tartoztak ide, azt a tudományos szempontok mellett sokszor a mindenkor hatalmi célok befolyásolták. A corvinák ugyanis nemcsak

Mátyás és Herzog August esetében voltak a hatalmi reprezentáció kellékei, hanem szerepet játszottak többek között az olasz-magyar kulturális kapcsolatok vagy akár a török-magyar viszony 19–20. századi diplomáciai eseményeiben is (vö. Mikó Árpád: *A Corvina-könyvtár története*, 2002). A corvinák iránti fokozott érdeklődés hagyománya mind a mai napig tart Magyarországon és Európában is. A hagyomány ápolásának és életben tartásának elengedhetetlen feltétele a legalaposabb, legmodernebb szakmai ismeret, melynek egyik bizonyítéka a Corvina Augusta-kötet. (*Corvina Augusta. Die Handschriften des Königs Matthias Corvinus in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel*, hrsg. von Edina Zsupán unter Mitarbeit von Christian Heitzmann. [Supplementum Corvinianum III] Budapest: Bibliotheca Nationalis Hungariae, 2014)

Bíró Csilla

PhD, Országos Széchényi Könyvtár
Régi Nyomatványok Tára

HIVATKOZÁSOK

Csapodi Csaba (1973): *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Mikó Árpád (2002): *A Corvina-könyvtár története*. In: Karsay Orsolya (szerk.): *Unalkodók és corvinák. Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállításának 200. évfordulóján, 2002. május 16 – augusztus 20*. Budapest: Bibliotheca Nationalis Hungariae, 123–138.

Földek és emberek

„A földhasználatról és a földtulajdonról elemzést írni nagy kihívás.” Így kezdi könyvét Kovách Imre, annak ellenére, hogy ő már az 1980-as évek eleje óta tanulmányozza ezt a kérdéskört. Akkoriban a mezőgazdasági termelőszövetkezetek kisgazdaságait, az ún. háztáji gazdaságokat vizsgálta az ország több térségében. Később a rendszerváltás után vi-

déken is meginduló radikális gazdasági és társadalmi átrendeződést igyekezett nyomon követni. A Központi Statisztikai Hivatallal együttműködve három adatfelvételt (1992, 1995, 1999) szerveztek a legnagyobb egyéni termelőkre koncentráva, de a szövetkezetek szétbomlásáról és utódszervezeteikről is gyűjtött adatokat a munkatársaival. Kovách Imre foglalkozott az egykori szocialista országokban végbemenő földprivatizációval csak

úgy, mint az uniós agrárcsatlakozás hatalmi és érdekérvényesítési összefüggéseinek feltárásával.

Legújabb könyvében Kovách Imre a földhasználat terén napjainkra kialakult helyzetet egy hosszabb távú folyamat részeként elemzi. Külön fejezetet szentel a történeti kontextus bemutatásának, hangsúlyozva, hogy a huszadik század folyamán a mezőgazdasági földtulajdon és földhasználat szerkezetét négyyszer rendezte át a nagypolitika. Az 1920-as Nagyatádi-féle földreform volt a legkisebb hatású, a feudális eredetű nagy- és középbirtok így csak huszonöt évvel később, az 1945-ös földosztással szűnt meg, Európában az utolsó között. A kisparaszti mezőgazdaságnak az 1961-ben lezáruló erőszakos kollektivizálás vetett véget, a negyedik nagy strukturális átalakulást az 1991-es kárpótlási törvény indította el.

A rendszerváltás egyik fő célja a tulajdonviszonyok gyökeres átalakítása, a magántulajdon dominanciájának visszaállítása volt. A mezőgazdaságban ez a folyamat a kárpótlási törvények, a privatizáció és a termelőszövetkezeti átalakulás révén ment végbe. Az ezredfordulóra a mezőgazdasági területek több mint 80%-a magántulajdonba került, a tartósan állami tulajdonú területek aránya 10% körül mozgott. A gazdasági társaságok és a szövetkezetek aránya 10% alatt maradt. Úgy tűnt, hogy egy évtized alatt sikerült megvalósítani a rendszerváltó pártok által kitűzött célt, azaz áttérni a szocialista nagyüzemi rendszeről a kisbirtokon alapuló kapitalista mezőgazdaságra. Ha azonban a fenti adatok mögé tekintünk, akkor már jóval problematikusabb az elébünk táruló kép.

Egyrészt rendkívül szétaprózott tulajdonosi struktúra jött létre. Jól mutatja ezt, hogy az 1990-es évtized során az átlagos birtokmé-

ret egy hektár körül mozgott. Másrészt pedig nagymértékben elvált egymástól a földtulajdon és a földhasználat. A kárpótlás révén földtulajdonossá válók igen jelentős része eleve nem szándékozott gazdálkodással foglalkozni. Ők tehát többnyire bérbe adták földjeiket vagy a nagyobb méretű egyéni gazdaságoknak, vagy a gazdasági szervezeteknek. Ez utóbbiak viszont kezdetől rákényszerültek a földbérletre, mivel nem szerezhetek földtulajdont.

Ebből a kaotikus helyzetből kiindulva Kovách Imre arra keresi a választ, hogy a földkárpótlás óta eltelt bő két évtized alatt milyen irányban fejlődött a magyarországi földhasználat? A fő tendencia egy szóval jellemezhető: koncentráció. Ez önmagában nem meglepő, különösen nem a kezdeti, életképtelen méretű gazdaságok százezreinek ismeretében. A birtokkoncentráció mértéke azonban kétségkívül mellbevágó. A 2010-ben lefolytatott Általános Mezőgazdasági Összeírás szerint ekkorra a magyarországi mezőgazdasági terület háromnegyede 13 830 szervezet és egyéni gazdaság, azaz az összes termelőegység alig több mint 2,5 százalékának a használatába került. Ezen a gazdálkodói körön belül is van egy szűk „elitscsoport”: 1752 egyéni gazdaság és különböző jogállású szervezet művelte a föld 44%-át, azaz 2 032 474 hektárt. Kovách Imre kézírata lezárásáig gyűjtötte a legfrissebb adatokat, s megállapította, hogy az állami tulajdonú földek folyamatban lévő értékesítésének eddig megismert részei sem a koncentráció csökkenéséről tanúskodnak.

A helyzet lényegi sajátosságát ragadja meg Kovách a *duális földhasználat-koncentráció* fogalmának bevezetésével. Ezzel fontos segítséget ad a koncentráció megítéléséhez és méréséhez egyaránt. Rávilágít arra, hogy a kérdés nem egyszerűsíthető le a kisüzem-

nagyüzem szembeállítására. A dualitás hangsúlyozása azért fontos, mert a birtokkoncentráció a mezőgazdaság mindkét üzemszabályában végbement. E folyamatban Kovách több szakaszt különít el. Eszerint az egyéni gazdaságokban az 1990-es évek második felétől az uniós csatlakozásig és egy újabb ciklusban az utóbbi öt-hat évben ment végbe jelentős birtokkoncentráció. A gazdasági szervezetekben viszont később indult meg a folyamat: először az ezredfordulótól és az uniós csatlakozást követő első évekig tartó periódusban, majd 2010 után is nőtt a koncentráció. Hangsúlyozza a szerző azt is, hogy a földhasználat-koncentráció minden szakaszában erős és döntő volt a politikai beavatkozás.

A végbement földhasználati koncentráció, Kovách Imre kifejezésével élve „földhasználati sűrűsödés” értelmezéséhez kétféle viszonyítási szempontot is ad a szerző. Egyrészt összeveti a két világháború közötti birtokszervezetet, s arra a megállapításra jut, hogy a jelenlegi struktúra még annál is koncentráltabb, mint amikor Magyarországot a latifundiumok országaként ismerték. Az 500 hektáron felüli földek aránya eléri és egyes összetevőit tekintve meg is haladja a második világháború előtti nagybirtokok termőterületen belüli részesedését. Ráadásul az uradalmak földjeit akkor együttesen számolták, míg a jelenkori földstatisztikák a különálló, de egy gazdasági komplexumhoz tartozó földeket nem, vagy csak részben tudják együttesen kimutatni. Másrészt pedig elvégzett egy összehasonlítást a jelenlegi európai birtokviszonyokkal, s kiderült, hogy a hazai koncentráció európai viszonylatban is kiugrónak számít.

Kovách Imre kutatása azonban itt nem zárult le. A statisztikák és a mezőgazdasági összeírások adatainak bizonytalanságait ellen-

súlyozandó, új adatbázist hozott létre az egységes területalapú támogatások publikált adatai alapján. Ezzel a módszerrel a mezőgazdasági összeírásokhoz hasonlítva közel négyszázezer hektárral több földművelőjét sikerült azonosítani. A létrehozott adatbázis alkalmazásának bizonyult a birtokrekonstrukciós eljárás alkalmazására is. A birtokrekonstrukció az összes támogatott terület 17%-ának földjeit vontta össze. Az eljárás érvényességét az interjúk és a helyi, közvetlen ellenőrzések igazolták. A rekonstrukció szerint a valódi birtokkoncentráció még annál is súlyosabb, mint ami a statisztikai adatokból leszűrhető.

Kovách Imre és munkatársainak helyi adatgyűjtése (interjúk, kérdőíves felmérés) lehetővé teszi, hogy az olvasó a számsorok mögé tekinthessen. Kovách bemutatja az agrártermelés régi-új szereplőit, sőt a regionális – a járások és mikroterületek szintjén érzékelhető – sajátosságokra is kitér. A földhasználat átalakulásának összefüggésrendszeréből mégis az a leginkább elgondolkodtató, amit a nagyarányú vidéki szegénység és a földhasználat-szerkezet közötti kapcsolatról ír. A kárpótlás, a privatizáció, a szövetkezetek átalakulásának módja és a szövetkezetek foglalkoztatási kötelezettségének megszüntetése miatt a mezőgazdaság lett a legnagyobb létszámkibocsátó. Az 1990-es évek első felében, nagyon rövid idő alatt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak létszáma közel 650 ezer fővel csökkent. A szegényebbeknek nem volt rá esélyük, hogy a visszakapott kevéske földön sikeres gazdálkodásba kezdjenek, és legalább a jövedelmüket kiegészítsék. A tökehiány már a kezdeteknél gátat szabott a szegények földhasználatának, s valójában elmaradt a kisüzemi termelés gazdasági- és hitelfeltételeinek megteremtése. A vagyonrész és a kárpótlási jegyek jóval a névérték alatti tömeges eladása

az egyik oldalon, ugyanakkor a földfelvásárlásokhoz vezető felhalmozásuk a másik oldalon az első nagy lépés volt a földhasználat-szerkezet jelenlegi koncentrációjának irányába – állapítja meg Kovách Imre. Részletesen bemutatja a birtokkoncentráció további szakaszait is, de ebbe a rövid recenzióba csak a végkövetkeztetések összefoglalása fér bele.

„A kisföldtulajdonosok gyorsütemű kiszorítása a mezőgazdasági termelésből az ezredfordulót követő évek egyik legnagyobb arányú tulajdonvesztése volt. A mezőgazdaság kistermelésének szociális funkciója megszűnőben van, helyét a kapitalizált nagyüzem és a piaci termelés logikája szerint vezetett családi gazdaságok

veszik át. A földhasználat-koncentrációval összekapcsolt mezőgazdasági modernizáció szociális ára nagy társadalmi csoportok végleges tulajdonvesztése és elszegényedése volt.”

Ez a három mondat, úgy vélem, világossá teszi, milyen morális súlya van e témának, s azt is, hogy mit üzen Kovách Imre könyve. Remélem, hogy ez a kötet nemcsak a szűkebb szakmához jut el, hanem a vidék jelene és jövője iránt felelősséget érzők is felfigyelnek rá! (Kovách Imre: *Földek és emberek. Földhasználati és földhasználati módok Magyarországon*. Debrecen: DUPress, 2016, 177 p.)

Varga Zsuzsanna
történész, ELTE Új- és Jelenkori
Magyar Történelmi Tanszék

Decemberi számunkban jelent meg London Gábor *A parányi gépezetek nagy napja – Kémiai Nobel-díj 2016* című írása. Sajnálatos módon a cikk szövegében benne maradt egy szerkesztői megjegyzés, és több ábra is hibásan jelent meg. Internetes oldalunkon már természetesen a javított változatot találják. A szerző és az olvasók szíves elnézését kérjük.

a Szerkesztőség